

Т. В. Дуткевич

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПСИХОСЕМАНТИКА ПЕРСУАЗИВНОСТІ У ТВОРІ ІВАНА ОГІЄНКА «УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА»

Проаналізовано психосемантичні чинники персуазивності викладу у творі Івана Огієнка «Українська культура» (багатство фактів; висвітлення різних поглядів, використання значного масиву наукових і літературних джерел, статистичних даних, ілюстрацій, контрастних порівнянь; історизм; емоційне ставлення автора). Показано, що персуазивність твору визначається єдністю чуттєвого (наочність завдяки ілюструванню, доступність мови), раціонального (аргументованість, доказовість) та емоційного (ставлення автора, співпереживання) психосемантичних чинників.

Ключові слова: персуазивність, вплив, аргументованість, доказовість, психосемантичні чинники, єдність чуттєвого раціонального та емоційного.

Постановка проблеми. Твори Івана Огієнка мають виразну громадянську спрямованість, закликають читача до активної соціальної позиції, сприяють зміцненню національної самосвідомості українців, пройняті турботою і тривогою за майбутнє українського народу. Переконливість Огієнківського тексту, його авторитетність і впливовість визначені певними засобами, що спроможні зорієнтувати світогляд і цінності читача на піднесення національної гордості, рішучості й непохитності у відстоюванні національних інтересів, у розбудові української держави. Водночас, твір І. Огієнка «Українська культура» не проаналізовано з погляду психосемантики персуазивності, що й зумовило актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень. Явище персуазивності (комунікації, викладу, тексту, виступу, доповіді тощо) цікавить дослідників у різних теоретичних і прикладних наукових дисциплінах. Зокрема, це соціальна психологія (Ф. Зімбардо [1], К. Ховланд, І. Джаніс і Х. Келлі [2], Р.Б. Чалдіні [3]), журналістика (Л. Драган-Іванець [4], І. Лубкович [5]), риторика (Л. Павлюк [6], Г.М. Сагач [7]), діловодство і документознавство (О.Ю. Малюк [8], Л.І. Скібіцька [9]), публіцистика (О.С. Іссерс [10]), літературознавство і лінгвістика (А.В. Голоднов [11], В.В. Різун [12]) тощо. Дослідження персуазивності мають значення для практики менеджменту, реклами, політичних кампаній тощо.

Домінантною функцією персуазивності «є вплив на ментальну сферу реципієнта (його думки, оцінки) з метою зміни його поведінки» (А.В. Голоднов [11]). Отже, персуазивність можна визначити як певну якість соціально-психологічного впливу, що полягає у його спроможності переконувати тих, на кого спрямований цей вплив (адресатів). Наукова й літературна творчість Івана Огієнка призначена для здійснення дієвого впливу на читача і у цьому сенсі відзначається якістю персуазивності. Переконливість викладу залежить від низки умов (К. Ховланд, І. Джаніс, Х. Келлі [2]): спонукань, які є у повідомленні; правдоподібності інформації; авторитетності джерела інформації; урахування особистого досвіду та системи цінностей читача.

Переконливість викладу забезпечується обґрунтуванням висловленої думки, доказовістю матеріалу, точністю фактів і цифрових даних (Л. Скібіцька [9, с.57]).

Метою статті є аналіз психосемантичних чинників персуазивності викладу у творі Івана Огієнка «Українська культура».

Основні результати. Праця І. Огієнка «Українська культура» видана у 1918 р., являє собою лекційний курс, «читаний в українському народнім університеті», який повинен був сприяти українському державотворенню того часу [13]. Виклад розпочато з того, що автор декларує призначення свого твору як відповіді на низку питань, важливих для справи утвердження української держави: «Чи ми ж справді маємо право на вільне життя, чи ми маємо право на ту автономію, якої так настирливо домагаємось ось уже більше двох віків?» [13, с.3]. Своім твором Іван Огієнко має на меті зміцнити переконаність і непохитність своїх читачів у наявності всіх підстав для створення самостійної держави; повинен довести, що державотвірні поривання народу України є обґрунтованими, оскільки відповідають історичній логіці розвитку його культури. У цьому полягає виразне переконувальне спрямування праці «Українська культура». Проаналізуємо психосемантичні чинники, якими послуговується автор у досягненні своєї головної мети, – не залишити у читачів жодного сумніву у легітимності української держави.

Аналіз змісту твору свідчить про **глибину і різнобічність (стереоскопізм)** висвітлення поставлених питань. Культурний поступ українського народу розглянуто у різних напрямках. Це мистецтво (пісня, орнамент, музика, театр, архітектура), освітні й просвітницькі заклади (бібліотеки, школи, друкарні), право, церква, письмо, мова, література (лірика, драма), наука. Важливим для чіткого сприйняття твору є тлумачення автором ознаки «український»: «І тільки останніми часами запанувала єдина правдиво-наукова думка: звати українськими всі ті твори, що написані українцями, або написані на українській землі, або що мають виразні ознаки нашої мови» [13, с.26].

На підтвердження викладених у творі положень автор використовує **багатий фактичний матеріал**. Так, відзначаючи високий рівень української пісні, автор наводить низку красномовних фактів: українські пісні використовували у церковному богослужінні; співаків запрошували до царського двору; пісні були включені у рукописні та друквані збірки, видані у Росії; народні думи використано у творах Котляревського, Гоголя, Шевченка, Щоголіва. «Народ український, утворивши власну свою музику, утворив своє самостійне музичне зняряддя; згадаймо нашу ліру, кобзу, торбан і т. и.» [13, с.10].

Стверджуючи суттєвий вплив української культури «на будівлі, на малюванні, на одезі, на співах, на музиці, на звичаях, на праві, на літературі і на навіть на самій московській мові» [13, с.75], на зростання освіченості в Московських землях, І. Огієнко наводить факти: поширення книжок з України. «Книжки до читання, книжки церковні, шкільні підручники, наукові твори – все це сунулоїа Москву із України» [13, с.72].

«Нашу українську книжку в Москві шанували і охочо читали» [13, с.73]. «... твори Гаятовського, Радивиловського, Транквіліона, Петра Могилі, Гизеля, Беринди, Зизанія, Смотрицького, Барановича» [13, с.75].

Описуючи рух до Москви освічених українців у 17 ст. [13, с.67-71], наводить низку персоналій: українці-справщики Арсеній Сатановський, Єпифаній Славинецький та старець Феодосій Дамаскин Галицький з иноком Марком; Степан Яворський, Семен Полоцький, Дмитрій Ростовський, Феофан Прокопович.

Обґрунтовуючи положення про русифікацію України, наводить цитати з царських маніфестів [13, с.142, 165], використовує архівні документи [13, с.155], подає красномовні статистичні дані: «За чотири роки (1721-1725) цієї каторжної роботи загинуло козаків більше 20 тисяч, не лічучи тих, що вернулись каліками...» [13, с.144]. На стор.146 автор не просто передає зміст промови гетьмана Павла Полуботка на захист українського козацтва, але докладно посилається при цьому на першоджерела («Annales Шерера 1788 р., де промова

ця надрукована французькою мовою; крім цього, промову Полуботкову надруковано в «Історії Руссовъ», М. 1816 р. ст. 229-230, але в трохи іншій редакції, і в історії Маркевича, М. 1812 р. т. II ст. 577-579»).

Виразної обґрунтованості твору надає виклад, зроблений на основі **опрацювання значної кількості наукових і літературних джерел**. Так, на сторінках про українську пісню [13, с.5-10] зроблено 15 посилань на наукові джерела, з них 14 джерел є різними. Крім того, читачеві для більш глибокого самостійного ознайомлення автор рекомендує 11 літературних джерел про українську музику [13, с.11], 8 – про орнамент [13, с.10], 12 – про будівництво [13, с.16]. У кінці видання вміщено «Показчики літератури», що узагальнюють подані раніше списки джерел до кожного підрозділу. «Показчик власних прізвищ в книжці» [13, с.265-269] налічує 386 позицій, що є солідною науковою базою, враховуючи загальний обсяг твору у 272 сторінки.

Літературні джерела при підготовці твору використовувались І. Огієнком глибоко і ґрунтовно, про що свідчить точне наведення посилань. Наприклад, автор зазначає: «...наша пісня народня була дуже поширена, що видно з рукописних або друкованих співанників, скажемо Чулкова, Новикова й інших, де завше були українські пісні» [13, с.6], спираючись у цьому своєму твердженні на працю «Акад. В.Н. Перетцъ, Историко-литературныя изслѣдованія и матеріали, т. I, стр. 292 sq.». Або: «Значні люде на Москві часто запрошували до себе на службу українців-музикантів, і ті вчили їх музиці та співамъ. Це положення підтверджено роботою «Замысловскій, Сношения Россіиъ Польшей...» [13, с.7].

Підселенню персуазивності сприяє **діалогічна побудова твору**. Автор підкреслює свою єдність з читачем і звертається до спільного з ним досвіду: «Пісня наша дуже одбилась і на церковнім співанні; так, прислухайтесь до Лаврського співу і ви там розпознаєте мотиви і наших народніх пісень і наших старих козачих дум» [13, с.6]. Або: «І ми бачимо орнамент на кожному кроці життя селянського: малюнки криють сволюки й комины, містяться над дверима під вікнами, по стінах хат, оздоблюють дерев'яний посуд, широкороскинулись по скринях, мисниках, на річах свіцьких і церковних» [13, с.11]; «Наша мова українська, наші книжки завше муляли очі на Москві» [13, с.153].

Переконливістю відзначаються наведені автором **докази унікальності** предметів матеріальної та духовної української культури. Зокрема, на стор. 17.: «Народ український утворив свою церкву, і вона в старі віки дуже одріжнялась од церкви московської, – одріжнялась службою, одріжнялась обрядами та звичаями». На стор. 20: «Наш скоропис був своєрідним, окремим і його ви ніколи не змішасте ні з яким другим письмом. Щоб переконатись у цьому, досить тільки поглянути на письмо наше і московське у нас окремі букви, пишуть їх прорізно і густо, буква коло букви, рядочком, немов би намистечко нижуть; письмо наше цілком одріжнялось од вихрястого московського письма, де букви то накидани купою, то втікають одна одною». На стор. 22: «А візьмімо духовні вірування нашого народу: скільки тут оригінального, своєрідного, такого, чого не стрінемо у інших народів».

Виклад Івана Огієнка відзначається **історизмом**, що також слугує засобом переконання читача за рахунок глибокого осмислення давніх витоків, об'єктивної логіки розвитку української культури. Автор намагається показати процес культуротворення «авово», зазначаючи:

- «Ми перші просвітились християнством, світ віри Христової вперше прийшов до нас і вже потім ми передавали його на північ» [13, с.24].
- «Ще в XI віці народ наш склав уже і перший писаний збір законів під назвою «Руська Правда»» [13, с.16].

- «Сотні тисяч актів по архивах в Варшаві, Львові, Вильні та Києві виразно свідчать про оригінальність нашого права, а також і про те, що за старі віки суд був у нас своєю рідною мовою...» [13, с.17].
- «Перші граматики нашою мовою з'явилися дуже давно – це були віленська граMATика 1585 р. та львівський «Адельфотес» 1591 р.» [13, с.50].
- «... р. 1640 українці заклали в Москві першу в Росії організовану школу» [13, с.70].

Іван Огієнко підкреслює важкі історичні умови, за яких українська культура не лише вижила, але й розвивалась, а це переконув читача у її незнищенності й силі. Неодноразово на сторінках підкреслюється: предмети матеріальної та духовної української культури з'являлись і утверджувались за несприятливих зовнішніх умов (заборони, глузування, покарання, цензура, штрафи). Так, на стор. 16 зазначається: «На жаль тільки, що р. 1800 цар Павло I заборонив нам будувати церкви українського стилю, з трьома банями...». На стор. 30: «Татарський погром не спинив культури нашої, і коли Україну запосіла Литва, (з початку XIV в.), то не змогла вона знести культури української і сама швидко перейнялася культурою нашою, і ця культура мала спроможність йти собі вперед». На стор.140: «Проте а ні анафема, а ні катування не спиноло українських книжок і число їх на Москві все більшало та більшало».

Використання **контрастних порівнянь** дозволяє загострити для читача відмінності української культури від московської. Наприклад, на стор. 64: «І в той, час, як на Україні було повне самоврядування на Москві містами правила воеводи, що їх цар розсилав по Росії». І далі на стор. 66: «Про життя московське акад. Пипін каже, що там були «церковний фанатизм, вражда кь науке, упрямий застой, нравственное одичаніе и ожесточеніе»... От такою була культура московська в той час, як у нас вона досягла великої міри». Описуючи церковні порядки, І.Огієнко зауважує: «Церква наша українська з давних-давен була вільною і незалежною» [13, с.177]. І – навпаки: «Духовенство на Москві зовсім було безправне; навіть вище духовенство, єпископи та митрополіти не мали жадних прав і цілком залежали од волі патріархи» [13, с.180].

Автор підмічає і такий контраст: «Кулішову «Граматику» вільно продавали на лівім боці Дніпра і забороняли її на правім...» [13, с.209].

На сторінках «Української культури» автор користується красномовними **статистичними даними**: «Ось цифри, що покажуть, як ішли до нас у науку. Так, в Академії було учнів з-за кордону в 1736 році 127 студентів, в 1737 – 122, а в 1777 вже 147. Київська Академія не була тоді сословною, – там навчалися діти всякого стану суспільства. Учнів було завше багато; так, р. 1742 в Академії вчилися 1243 студенти, р. 1744 – 1160, р. 1751 – 1193, р. 1765 – 1059» [13, с.53].

Або: «...р. 1768 було 134 школі і одна школа припадала на 740 душ населення; через 100 років, р. 1875 на цій самій землішкіл вже тільки 52, і одна школа припадає на 6730 душ, цеб-то за сто років шкіл стало втрое меньше, тоді як людність зросла вдєсятеро...» [13, с.170].

Помітно сприяє персуазивній спрямованості твору насичення його **ілюстраціями**. На титульній сторінці зазначено: «3 малюнками і портретами українських культурних діячів». Лише у фрагменті викладу про літературу з 26 по 49 сторінку міститься 11 портретів. Серед них – портрети Петра Могили, Лазаря Барановича, Прокоповича та ін. Всього вміщено 145 ілюстрацій (портрети, зображення церков, фрагменти рукописів тощо).

Не можна не відзначити **емоційність** Огієнківського викладу, що безумовно підвищує привабливість твору в очах читача та свідчить про зацікавлене, емоційно тепле і захопливе ставлення автора до української культури:

«Наші пісні – це тихий рай, це привабливі чари» [13, с.5].

«Подивіться на одіж українську, – на вбрання дівоче чи парубоче, на, вбрання жіноче та чоловіче: скільки там своєрідної краси, тої краси, що йде поруч з нашими пишними ланами та привабливою піснею...» [13, с.12].

Іван Огієнко пише твір не відсторонено, а переживає як перемоги, так і невдачі в історичному поступі української культури. Підкреслює ці переживання автора вживання цитат з поетичних творів: «Це про наш народ співає пісня: «Ой горе тій чайці-небозі, що вивела діток при битій дорозі...» [13, с.4]. Або: «...плакавнаш Шевченко:

Царю проклятий, неситий,
Гаспиде лукавий!
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав
Благородними кістками.
Поставив столицю
На їх трупах катованих...» [13, с.144].

Висновки. Отже, твір Івана Огієнка «Українська культура» завдяки своїй персуазивній спрямованості становить собою могутній засіб піднесення національної самосвідомості українців, актуалізує у них цінність боротьби за державну незалежність, за право бути унікальними і самобутніми. Твір «Українська культура» – це не просто памфлет, полум'яний заклик до захисту самобутності української культури, але глибока наукова праця, логічно побудована, обґрунтована і різнобічна. Семантичні особливості – такі, як широка палітра фактів, висвітлення різних точок зору і позицій (стереоскопізм), використання фрагментів зі значного масиву наукових і літературних джерел, наведення статистичних даних, історизм, насичення ілюстраціями, використання контрастних порівнянь – робить твір об'єктивним і неупередженим. З іншого боку, автор не стоїть осторонь справи розвитку української культури, а виразно передає своє емоційно тепле і захопливе ставлення, віру у сили народу і його спроможність захистити свою самобутність. Автор демонструє, що він сам – частина цього народу, переживає з ним всі перемоги і програші. Персуазивність твору визначається єдністю чуттєвого (наочність завдяки ілюструванню, доступність мови), раціонального (аргументованість, доказовість, обґрунтованість) та емоційного (ставлення автора, його співпереживання) чинників його психосемантики.

Список використаних джерел:

1. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо, М. Ляйпсе. – СПб., 2000. – 448 с.
2. Чалдіні Р.Б. Психология влияния / Р.Б. Чалдини. – СПб. : Издательский дом «Питер», 2012. – 294 с.
3. Hovland, C.I. Communication and persuasion / C.I. Hovland, I.L. Janis, H.H. Kelley. – New Haven : Yale University Press, 1953. – 315 p.
4. Драган-Іванець Н. Комунікативні установки в персуазивному тексті / Наталія Драган-Іванець // Вісник Львівського університету. Серія журн. – 2011. – Вип. 34. – С. 219-225.
5. Лубкович І. Вибір засобів досягнення мети у журналістиці / І. Лубкович // Вісник Львівського ун-ту. Серія: Журналістика. – Львів, 2011. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 142-150.
6. Павлюк Л. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація / Л. Павлюк. – Львів : ПАІС, 2007. – 168 с.
7. Сагач Г.М. Риторика : навч. посіб. для студ. серед. і вищ. навч. закладів / Г.М. Сагач. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Ін Юре, 2000. – 568 с.

8. Документознавство: курс лекцій з дисципліни «Документознавство» для студ. I-II курсу вищ. навч. закл. спец. 6.020100 «Документознавство та інформаційна діяльність»: [у 2-х ч.] / уклад.: О.Ю. Малюк, Н.М. Лєсовець, Г. Есаулова. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – Ч. 1. – 166 с.
9. Діловодство : навчальний посібник / уклад. Л.І. Скібіцька. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 224 с.
10. Иссерс О.С. Речевое воздействие : учеб. пособие для студентов, обуча-ющихся по специальности «Связи с общественностью» / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 224 с.
11. Голоднов А.В. Риторический метадискурс: к определению понятия / А.В. Голоднов // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. Серия Филология. – СПб., 2008. – №2 (13). – С. 7-18.
12. Різун В.В. Лінгвістика впливу : монографія / В.В. Різун, Н.Ф.Непийвода, В.М. Корнєєв. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 148 с.
13. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко // Репринтне відтворення видання 1918 року. – К. : Абрис, 1991. – 272 с.

The article considers the psyche and semantic factors of persuasive narration in such Ivan Ohienko's work as «Ukrainian culture». These are wealth of facts; highlighting of different views; use of a large content of scientific and literature sources, statistics, illustrations, contrasting comparisons; historicism, emotional attitude of the author. It is shown that the «Ukrainian culture's» persuasiveness is determined by the unity of sensitive (visibility thanks to the illustrations, the availability of language), rational (argumentativeness, evidence) and emotional (the author's attitude, empathy) psyche and semantic factors.

Key words: persuasiveness, influence, argumentativeness, evidence, psyche and semantic factors, unity of sensitive rational, and emotional.

Отримано: 08.12.2016 р.

УДК 001(477)(092)(075.8)

І. О. Кучинська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті висвітлюються ключові ціннісні орієнтири духовно-морального формування особистості у педагогічних поглядах видатного вітчизняного діяча Івана Огієнка. Підкреслюється, що православну церкву вчений розглядав як неодмінний компонент процесу формування «свідомої української нації». Акцентується увага на тому, що християнська етика повинна становити, основу духовно-національної системи виховання. Наголошується на важливості розвитку духовної свідомості підростаючої особистості. Актуалізується виховна функція Біблії, підкреслюється її значущість у формуванні духовно-ціннісних світоглядних орієнтирів дітей і молоді.

Ключові слова: Іван Огієнко, християнські цінності, духовність, свідомість, особистість, виховання.

Одним із фундаторів національної системи освіти у роки відродження Української держави був Іван Огієнко – неперевершений самобутній дослідник духовних скарбів рідної мови, історії, літератури і культури. Він один з перших довів, що виховання буде результативним лише тоді, коли зміст освіти